

До спеціалізованої вченої ради

Д 20.149.01

в Університеті Короля Данила

за адресою: 76018,

м. Івано-Франківськ,

вул. Є. Коновальця, 35

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України Скрипнюка Олександра Васильовича на дисертацію Іващенко Віктора Анатолійовича на тему «Закономірності та тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.)», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальностей 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження. У вирі сучасних подій актуальність теми «Закономірності та тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.)» є беззаперечною. Наша держава розпочала процес євроінтеграції, що виявляється у реформуванні механізмів державного управління, а також законодавства у відповідності до стандартів ЄС та положень Угоди про асоціацію України з ЄС. Враховуючи пріоритетність вказаних напрямів, особлива увага звертається на сферу інтелектуальної власності. Ефективна охорона та захист результатів творчості є одним із базових елементів майбутнього розвитку України як сильної, незалежної держави. Від правильності реформування законодавства у сфері інтелектуальної власності залежить виконання Україною своїх зобов'язань перед світовою спільнотою – котрі полягають у забезпеченні підвищення рівня захисту

прав інтелектуальної власності та створенні належного механізму реалізації об'єктів інтелектуальної власності. Дослідження різних моделей законодавства у сфері інтелектуальної власності, представлених на території сучасної України, має на меті виявити ключові етапи в їх формуванні, продемонструвати ефективність тих чи інших правових норм, доцільність їх існування й удосконалення. Виконання цього завдання, як виправдано зауважив В.А. Іващенко, потребує узагальнення досвіду минулого в контексті сучасності та здійснення аналізу позитивних і негативних чинників, що були визначальними у процесі розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності на території українських земель у різних суспільно-політичних та соціально-економічних умовах.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Надане на рецензування дослідження є однією із перших комплексних наукових праць, в якій визначено закономірності та тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.) та проведено їх теоретичне узагальнення, з'ясовано особливості розвитку законодавства в різні історичні періоди, показано практику його реалізації, а також розкрито співвідношення цивільного права та права інтелектуальної власності в ретроспективному розрізі. В результаті проведеного дослідження показано процес формування інституту права інтелектуальної власності та його змістове наповнення, сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлений досить раціональною та внутрішньо узгодженою структурою рукопису.

Методологічним підґрунтям дослідження слугує комплексне поєднання принципів та методів, якими оперують такі науки як теорія держави і права, історія держави і права, цивільне право. Дисертація базується на загальнонаукових принципах, зокрема історизму, об'єктивності, системності, конкретності істини та всебічності. З огляду на широту методологічних підходів,

під час роботи використано загальнонаукові й конкретно-історичні та юридичні методи дослідження. Основою пошуку послугував загальнонауковий діалектичний метод. У дослідженні застосовано загальнонауковий метод пояснення, який в історико-правовій науці набуває форми інтерпретації. На теоретичному рівні дослідження важливого значення набули методи аналізу й синтезу. Типологічний метод послугував насамперед розкриттю законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності як сукупності певних ситуацій і причинно-наслідкових зв'язків у їхній цілісності та взаємозв'язку.

Історико-правовий метод застосовано на кожному етапі дослідження. Під час опрацювання історичних джерел, історіографії застосовано метод класифікації, джерелознавчу критику, герменевтику, структурний аналіз і «деконструкцію» джерела. Завдяки методові класифікації сформовано групи не лише залучених до дослідження джерел і літератури, але й наукових праць різних історіографічних періодів.

Фундаментальність та комплексність роботи проявляється у всебічному та поступовому вивченні дисертантом предмету дослідження. Викладені в дисертації погляди автора на особливості становлення законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні є виваженими, зроблені висновки знайшли належного обґрунтування, а визначені поняття мають відповідний ступінь наукової новизни. Всебічність зробленого аналізу підтверджується достатньою кількістю використаних автором наукових, інформаційних та правових джерел. Не викликають заперечень й обрані автором хронологічні та територіальні межі дослідження.

Дисертаційне дослідження В.А. Іващенко за напрямом наукового пошуку відповідає Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016 – 2020 рр., що затверджена постановою Президії НАПрНУ від 03.03.2016 р., та підготовлене в напрямі заходів, які проводять в Україні в межах імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС стосовно сфери інтелектуальної власності до національного законодавства.

Роботу виконано відповідно до програми досліджень кафедри

інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького «Теоретичні та науково-практичні проблеми правового регулювання у сфері інтелектуальної власності» (реєстраційний номер 0116U0038).

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Дисертація пройшла належну апробацію. Її основні результати відображені у 42 наукових публікаціях, зокрема в індивідуальній монографії та наукових статтях й тезах науково-практичних конференції, серед яких 23 статті – у вітчизняних фахових виданнях, з яких 7 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, та іноземних виданнях.

Отримані положення носять оригінальний, самостійний характер, робіт у співавторстві за темою дослідження не заявлено. Посилання на авторські публікації у роботі присутні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота що робота є першим в українській науці теорії та історії права і цивільного права комплексним монографічним дослідженням теоретичних та прикладних проблем становлення законодавства у сфері інтелектуальної власності на українських землях, де на доктринальному рівні виявлено закономірності й тенденції розвитку законодавства в період із XIX до початку XXI століття, а також обґрунтовано логічність, періодичність і наступність розвитку права інтелектуальної власності та його інститутів в аспекті законодавчого регулювання, з огляду на євроінтеграційний вектор розвитку України.

У дисертації Іващенко В.А. узагальнено та проаналізовано науковий масив праць провідних українських та зарубіжних вчених, наведено характерні особливості власних напрацювань та зроблено на їх основі висновки, які обумовлюють наукову новизну та достовірність одержаних в результаті дисертаційного дослідження результатів.

Характеристика змісту роботи. Зміст дисертації в цілому характеризується досить високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. За допомогою чітко визначених понять,

проведених систематизацій і класифікацій тощо, автору вдалося досить аргументовано висловити свою думку щодо розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності загалом. Дисертація, яка виконана у формі спеціально підготовленого рукопису, і автореферат, що відображає найбільш суттєві і принципові положення дисертації, становлять цілісне і повністю завершене наукове дослідження із абсолютно чіткими висновками щодо закономірностей та тенденцій розвитку права інтелектуальної власності в Україні.

Щодо першого розділу дисертації, то він містить аналіз історіографії, джерельної бази, теоретико-методологічних основ дослідження. Історіографія проблеми представлена Іващенко В.А. кількома групами. Її розгляд є якісним, особливих заперечень не викликає. Велику увагу приділено сучасним напрацюванням із досліджуваної проблематики. Вказано на її методологічні особливості і вузькі місця, водночас наголошено на перевагах: залучення значного фактологічного матеріалу та формулювання нових, перспективних науково-пізнавальних проблем, які потребують вирішення. Схвальної оцінки заслуговують, на погляд автора, досягнення представників вітчизняної та зарубіжної історіографії.

Джерельна база дисертації достатньо репрезентативна. Класифікуючи її, автор застосував комбінований підхід. Її охарактеризовано за формальними ознаками (опубліковані й неопубліковані – архівні), за характером (законодавчі акти, офіційні звіти тощо), за принципом походження (збірники документів і матеріалів), інтернет-ресурси. Вважаємо запропоновану класифікацію логічною та оптимально-підходящою для історико-правового та цивільно-правового дослідження. В.А. Іващенко залучено до роботи матеріали центральних, обласних архівів. Такий підхід дозволив показати практичну сторону реалізації законодавства.

Теоретико-методологічна основа роботи В.А. Іващенко написана за звичайною для фахівця схемою, вибір методологічного інструментарію теми, як справедливо зазначає автор, аргументований її актуальністю, специфікою, обсягом хронологічних меж і вузькістю предмету дослідження. У розділі

представлено поняттєво-катєгоріальне забезпечення дисертації.

З огляду на особливості дисертаційної праці, сфокусованої на формуванні права інтелектуальної власності в тісному взаємозв'язку з інститутом цивільного права, автор правильно аналізує загальнотеоретичні й методологічні основи саме цього інституту (с. 79-86), що необхідне для осмислення розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності, пояснення явищ, з'ясування обставин регулювання сфери інтелектуальної власності нормами цивільного законодавства. Автором вдало представлено поняттєво-катєгоріальне забезпечення (с. 100-101). Зокрема, подано визначення таких понять як привілей, товарне клеймо, фабричний малюнок, альтернативні моделі законодавчого регулювання права інтелектуальної власності.

Другий розділ дисертації є досить важливим та концептуально визначальним, оскільки у ньому розкривається процес становлення російської та австро-угорської моделей права інтелектуальної власності. Іващенко В.А. аналізує імперські моделі правового регулювання інтелектуальної власності на українських землях у межах єдиного правового інституту, що охоплює авторське право, патентне право, інститут засобів індивідуалізації, промислові зразки (с. 174-175). Наголошено, що на початку ХХ ст. у межах обох імперій помітна тенденція до вдосконалення насамперед інституту авторського права. Особливо це виявлялося на прикладі Російської імперії. Цілком слушною є думка автора про те, що для обох імперій характерна тенденція до збільшення суб'єктивних авторських прав.

Правильною, на наш погляд, є теза автора про те, що законодавство обох імперій рухалося в напрямку відмови від пропрієтарного розуміння результатів творчості до утвердження теорії виключних прав, яку в кінці ХІХ ст. обстоювала більшість наукових кіл.

Також доцільно підтримати думку автора про консервативність положень авторського законодавства, що в основній суті залишилося без змін аж до 1911 року. Тільки в окремі періоди владою збільшувалися терміни охорони творів. Фактично, можна вважати сильною стороною дослідження наскрізне порівняння

імперських моделей охорони права інтелектуальної власності. Аналізуючи зміст російського та австро-угорського законодавства, автор постійно порівнює його сильні і слабкі сторони. Іващенко В.А. демонструє процес поступового збільшення суб'єктивних прав інтелектуальної власності та їх змістового наповнення, що має істотне значення для формування сучасних підходів до змісту немайнових та майнових прав інтелектуальної власності.

Водночас відтворення повної картини становлення інституту права інтелектуальної власності було б неможливим без питань, розкритих у наступних розділах дисертації.

Зокрема, третій розділ роботи присвячено вивченню законодавчого регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності за період існування Української Народної Республіки, Української Держави гетьмана Павла Скоропадського та на західноукраїнських землях у міжвоєнний період.

Основний акцент дисертантом зроблено на дослідженні сфери промислової власності. Іващенко В.А. пояснює це тим, що законодавство у сфері авторського права, яке дісталось у спадок від Російської імперії, було і так досить новим, а вказана сфера менш пріоритетна для економіки держави (с. 179). Схвальної оцінки заслуговує об'єднання в підрозділі 3.1 політики республіканських урядів доби Першої та Другої політики республіканських урядів доби Першої та Другої УНР. Автором цілком виправдано зазначено, що постійні чвари між лідерами Директорії УНР заважали конструктивній роботі уряду щодо налагодження функціонування державного апарату та формуванню відповідної політики й сфері інтелектуальної власності. Обґрунтованим є також твердження про відсутність цілісної концепції напрацювання національного законодавства Урядами УНР.

Слушними вважаємо тези автора про те, за часів Гетьманату вперше на рівні конституційного акту, яким можна вважати Закони про тимчасовий державний устрій України, було зафіксовано правові гарантії права на творчість та право на розповсюдження результатів творчості (с. 189), які в прямому сенсі можуть бути об'єктами права інтелектуальної власності. Також було

проаналізовано динаміку розвитку винахідництва у часи Гетьманату, наголошено на позитивній динаміці (с. 194, 196-198). Разом із тим, слід підтримати авторський висновок про те, що національним урядам так і не вдалося створити повноцінної системи охорони інтелектуальної власності.

Вдалою, на нашу думку, є подана у дисертації характеристика законодавства з інтелектуальної власності чинного у період 1920-х –1930-х рр. на західноукраїнських землях. Подібний комплексний аналіз польської, чехословацької та румунської моделей був зроблений вперше. Автору вдалося показати сильні і слабкі сторони законодавства, прослідкувати відображення правових традицій у чехословацькому законодавстві та зробити акцент на новаторському підході до напрацювання правових норм польської влади. Іващенко В. А зазначив, що у польському законі про охорону промислової власності було об'єднані норми цивільного, адміністративного, кримінального права з метою більш повного регулювання питань охорони винаходів, промислових зразків та торгових марок.

Досліджуючи радянську модель охорони права інтелектуальної власності у четвертому розділі, автору вдалося відійти від упередження, притаманного низці сучасних дослідників, і показати сильні й слабкі сторони. Автор слушно наголошує на її унікальності, на домінуванні принципів суспільної власності.

Негативно оцінюючи з сучасної точки зору процес нівелювання суб'єктивних авторських прав та винахідницьких прав, автор наводить позитивні елементи радянського досвіду запровадження винаходів та їх реалізації, виплати винагороди, соціальних гарантій авторам та винахідникам (с. 231, 303). Цілком слушною є думка автора про ефективність вказаної моделі лише в умовах існування командно-адміністративної системи та планової економіки з жорсткою централізацією. Автор акцентує увагу, що у радянському законодавстві на рівні об'єктів інтелектуальної власності визнано результати селекції рослин і тварин та наукові відкриття (с. 286).

П'ятий розділ «Законодавче забезпечення охорони та захисту права інтелектуальної власності в незалежній Україні» присвячено вивченню проблем

напрацювання власного законодавства періоду незалежності, які постали перед Україною доби незалежності. Складається розділ із чотирьох взаємопов'язаних підрозділів, за допомогою яких розкрито діючу модель правового регулювання інтелектуальної власності. Іващенко В.А. аналізує не тільки галузеве законодавство, але й ті нормативні акти, що регулюють суміжні сфери. Схвального відгуку заслуговує думка автора про те, що застосовані у Тимчасовому положенні принципи об'єднання в одному нормативному акті об'єктів промислової власності є доцільною для вироблення єдиних підходів до охорони об'єктів промислової власності й заслуговує на увагу в процесі сучасного реформування законодавства у сфері інтелектуальної власності (с. 321-322).

Цілком правильними є висновки наприкінці розділу про те, що на відміну від попередніх моделей, в українському законодавстві на рівні спеціального нормативного акта закріплено низку об'єктів, що тривалий час не потрапляли до фокусу уваги, зокрема наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин. Водночас правове регулювання названих об'єктів потребує суттєвого вдосконалення.

Автор правильно вважає, що Угода про асоціацію з ЄС кардинально не змінила національного законодавства та не була новим явищем (с. 379), однак її положення вимагають створення дієвої системи охорони інтелектуальної власності. Підґрунтям цієї системи повинні стати оновлене законодавство й державна система охорони інтелектуальної власності, в основі якої буде Національний орган інтелектуальної власності. Заслуговують ствердного відгуку тези автора про еволюцію концептуального наповнення законодавства з інтелектуальної власності із поступовим переходом від панування пропріетарних підходів, на яких базувався Закон «Про власність» (який впливав на цю сферу суспільних відносин до моменту втрати ним чинності), до часткового закріплення теорії виключних прав у ЦК України та низці галузевих законів.

Висновки дисертації видаються нам вмотивованими, логічними, змістовно

відповідають поставленим меті та дослідницьким завданням, відображають загальний контекст наукового пошуку.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. Наукові положення, викладені в дисертаційному дослідженні Іващенко В.А., мають як науково-теоретичне, так і практичне значення. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у: науково-дослідній роботі; правотворчості; навчальному процесі та правозастосовній діяльності. Використання під час роботи над дисертацією насамперед широкої нормативної, науково-теоретичної бази, законодавства України, статистичних даних, підтверджує висновок про достатню обґрунтованість та достовірність отриманих результатів.

Практична сторона роботи підтверджується наявністю спеціальних актів впровадження результатів дослідження, виданих провідними науково-дослідними та навчально-науковими установами.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Водночас, попри загалом позитивне враження від дисертації В.А. Іващенко, відзначаємо, що вона як і всі творчі роботи, не позбавлена ряду дискусійних та спірних моментів. До них варто віднести такі:

1. Рецензована робота значно виграла би, якщо у ній більш повно розкривалися теоретичні підходи, що покладалися в основу розробки законодавства відповідного періоду. Так, у першому розділі аналізується законодавство Російської та Австро-Угорської імперії, водночас при цьому у відповідних підрозділах не вказуються передумови та процес напрацювання такого законодавства. Відсутні згадки про теоретичне обґрунтування змін до законодавства обох імперій. Такий підхід суттєво звужує можливості оцінювання змісту етапу імперського становлення законодавчого регулювання охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності у згаданий історичний період у визначенні його впливу на подальше становлення права інтелектуальної власності на українських землях. Відповідно, зазначене питання вимагає більш

глибокого розкриття.

2. У підрозділі 3.1 автор характеризує республіканські моделі права інтелектуальної власності УНР, доби Центральної Ради та Директорії, разом із тим у роботі практично не згадано про Західноукраїнську народну республіку, яка, хоча й не тривалий час, але існувала на західноукраїнських землях. Враховуючи історичну ретроспективу, обрану в дисертації, вважаємо за необхідне визначити особливості регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності на теренах ЗУНР щонайменше під час публічного захисту.

3. Вимагає додаткової аргументації, враховуючи подальший вплив на розбудову сучасної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, й положення автора щодо міжнародного досвіду регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності у радянській період. Так, на с. 225 дисертації автор вказує, що СРСР розбудовував систему охорони об'єктів права інтелектуальної власності через укладання низки двосторонніх договорів із окремими країнами. Водночас автором згадується лише Німеччина. Також у дослідженні відсутній аналіз цих угод та їх змісту. Значно більше уваги вимагало б розкриття й міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності, згадуваних у роботі, до яких Україна пізніше долучилася вже не у складі СРСР, а як незалежна держава. Тим більше, що у положеннях новизни дисертації (п. 13) визнано взаємозв'язок між формуванням права інтелектуальної власності з задекларованими в міжнародних угодах базовими принципами, які покладені в основу світової системи регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності.

4. У п'ятому розділі, на нашу думку, варто було б дати більш розгорнуто аналіз системи захисту прав інтелектуальної власності сучасної України та прослідкувати її формування. Адже сьогодні стан захисту прав інтелектуальної власності є наріжним камінням у процесі формування міжнародного іміджу України та визначений як орієнтир у стратегічних документах вищих органів державної влади. Натомість автор чомусь у підрозділі 5.3 (с. 375) обмежується

лише подачею статистики судових розглядів, а в підрозділі 5.4 аналізом перспектив формування спеціалізованого суду з інтелектуальної власності, хоча з позицій як теорії та історії права, так і в галузевому розрізі захист прав є значно більш складною й багатоплановою правовою категорією.

5. Серед положень новизни, що піддалися удосконаленню, автор наголошує на необхідності низки змістовних і термінологічних колізій, які виникли в процесі переходу українського законодавства від однорівневої структури до дворівневої (п. 19). По-перше, робота би виграла, аби автор більш чітко визначився із підходами теорії права до поняття колізій, а також визначився би з місцем судової практики, тлумачення тощо у процесі розв'язання колізій в законодавчому регулюванні.

По-друге, говорячи про наявні колізії й наводячи деякі приклади, автор, тим не менше, лише визнає в якості одного з висновків до роботи (п. 19) необхідність усунення таких колізій, натомість не надає конкретних пропозицій. При тому, що робота присвячена безпосередньо становленню та розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності й безумовно, виграла би від конкретних нормотворчих пропозицій.

Разом із тим наведені зауваження, хоча й стосуються концептуальних положень дисертаційного дослідження, тим не менше не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Загальний висновок по дисертації. Дисертація Іващенко Віктора Анатолійовича на тему «Закономірності та тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.)» є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові, самостійні, науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення конкретної проблеми для наук історії та теорії держави і права та цивільного права, а саме на основі аналізу законодавства, архівних джерел і теоретичних напрацювань комплексно розкрити процес формування інституту законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності на території України, охарактеризувати різні історичні моделі правового регулювання інтелектуальної власності та з'ясувати їхнє

значення і вплив на становлення інституту права інтелектуальної власності як цивільно-правового інституту в сучасній Україні.

Не зважаючи на висловлені зауваження, докторська дисертація Іващенко Віктора Анатолійовича виконана на належному рівні, заслуговує на високу оцінку як самостійна та оригінальна праця. Зроблені зауваження і побажання, проте, суттєво не впливають на загальну цінність та якість наукового дослідження В.А. Іващенко. Деякі з них мають рекомендаційний характер і можуть стати предметом подальших дискусій.

Зміст дисертації викладено у логічній послідовності. Науково-довідковий апарат оформлено відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України. Основні положення та висновки дисертації викладено у публікаціях та апробовано на конференціях. Поставлені дисертантом цілі й завдання виконано.

Автореферат розкриває методи дослідження й відображає основний зміст дисертації. Автореферат не містить положень, які не увійшли до основного змісту дисертації. З огляду на викладене, дисертаційна робота Іващенко Віктора Анатолійовича є завершеною науковою працею, а висновкам, зробленим у дисертації, властиві необхідні ознаки новизни. Все це дає підстави говорити про автора дисертації як сформованого дослідника, який володіє необхідним юридичним інструментарієм і навиками науково-дослідницької роботи.

Підсумовуючи вищезазначене, стверджуємо, дисертаційна робота Іващенко Віктора Анатолійовича на тему «Закономірності та тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.)» є такою, що відповідає вимогам, що ставляться до докторських дисертацій за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, а також пунктам 9, 10, 12, 13, 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами).

Вважаємо, що Іващенко Віктор Анатолійович, за результатами прилюдного захисту, заслуговує на присвоєння йому наукового ступеня доктора

юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент

**Доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України
заступник директора з наукової роботи
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,**

С. Скрипнюк
О.В. Скрипнюк

